

«بررسی اغراض ثانوی خبر در دیوان حافظ»

رقیه شفیق زاده

دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی

چکیده

علم معانی در میان فنون مختلف بلاغی از درونی‌ترین مسائل زیبایی‌شناختی و ظریف‌ترین شیوه‌های تأثیر کلام سخن می‌گوید. از جمله قابلیت‌های بلاغی این دانش، می‌توان به تحلیل و تبیین اندیشه و جهان‌بینی گوینده، بیان مقتضیات حال و مقام مخاطب و توسعه زبان اشاره کرد که بحث «مقاصد ثانوی خبر و انشا» از مهم‌ترین ارکان این علم به شمار می‌رود. با توجه به اهمیت موضوع و نقش آن در بررسی کلام و رعایت اقتضای حال مخاطب و از آنجایی که اشعار حافظ نمونه‌ی اعلا‌ی معانی به شمار می‌روند و پربارترین معانی ثانوی در آن به کار رفته است؛ تحقیق در زمینه معانی ثانوی خبر در دیوان حافظ ضرورت می‌یابد. در پژوهش حاضر برآن شدیم تا با شناخت معانی ثانوی خبر و یافتن نمونه‌های مشترک آن در بین آثار دانشمندان علوم بلاغت، دیدگاه حافظ را در این زمینه در اشعارش مورد بررسی قرار دهیم که مواردی چون: اظهار تأثر و اندوه، توبیخ، شکایت، مفاخره، استرحام، آگاهی مخاطب از حقیقت امری، جلب توجه، فروتنی، تفاوت مراتب دو کار، اظهار ضعف و ناتوانی، استهزاء و تحقیر، اظهار آسودگی و بیان اختتام کار و ... را شامل می‌شوند. گفتنی است که این تحقیق با استفاده از روش کتابخانه‌ای و به شیوه تحلیلی - توصیفی نوشته شده است.

کلیدواژه‌ها: علم بلاغت، معانی ثانوی، خبر، حافظ.

مقدمه

انسان از آغاز آفرینش به بلاغت و شیوایی سخن توجه داشته و برای بیان نیازهای خود آن‌ها را به شیوه‌های آشکار و پنهان ذکر کرده است. از وظایف علم معانی آن است که انسان را در انتقال صحیح اندیشه و احساس درونی خود یاری رساند. در حقیقت علم معانی هدف اصلی علوم بلاغی است؛ زیرا صنایع بدیعی در ارتباط با آراستگی‌های ظاهری کلام است. «آرمان و آماج در دانش معانی آن است که بتوانیم چونان سخن‌سنج، آشکار گردانیم که سخنور چگونه می‌تواند پیام هنری خویش را در سروده خود به رساترین و شیواترین شیوه بگنجانند و به سخن دوست برساند. به گفته‌ای دیگر می‌خواهیم باز نماییم که او چگونه سخن خود را به بایستگی‌های حال دگرگون سازد.» (کزازی، ۱۳۷۰: ۴۱)

در این‌جا آن‌چه در این تحقیق ارتباط بیشتری با علم معانی پیدا می‌کند، دسته‌بندی مفهومی جمله در زبان است. بنابراین طبق این دیدگاه لازم است که ابتدا به مفهوم واقعی کلمات توجه داشت و از همین باب، جمله را می‌توان به چهار نوع تقسیم کرد: ۱- خبری ۲- پرسشی ۳- امری ۴- عاطفی. همین چهار دسته را نیز از نظرگاه دیگر می‌توان به دو دسته‌ی مجزا تقسیم کرد: ۱- جمله‌ی خبری ۲- جمله انشایی. که جمله‌ی خبری منظور نظر ما در این پژوهش قرار گرفته است.

«خبر کلامی که قابل تصدیق و تکذیب باشد. به تعبیر دیگر جمله‌ای است که احتمال درستی یا نادرستی آن وجود داشته باشد.» (همایی، ۱۳۷۴: ۹۲) اگر مخاطب از خبری که قبلاً از آن مطلع نبوده آگاه گردد در اصطلاح بدان فایده‌ی خبر گویند. مثلاً: اگر ما به دانشجویی که نمی‌داند کتاب «موسیقی شعر» از کیست، بگوییم از دکتر شفیعی کدکنی است؛ این اطلاع‌رسانی را فایده‌ی خبر می‌گویند ولی اگر از مضمون خبر اطلاع داشته باشد هدف از اخبار، لازم فایده‌ی خبر است؛ یعنی می‌خواهیم به شنونده بگوییم که من هم از آن خبر آگاهی دارم. (گلی، ۱۳۸۷: ۴۹) در واقع، در دستور زبان قصد اولیه از به کار بردن جملات خبری، انتقال دادن پیامی به مخاطب است؛ اما از جملات خبری برای اغراض دیگر هم مورد استفاده قرار می‌گیرد که در علم معانی مورد بررسی قرار می‌گیرد، به